

Lőrincz Etel

Jel, motívum, szerkezet, funkció és forma összhangja (textil)

A követelménymodul megnevezése:

Népi kézműves vállalkozás működtetése

A követelménymodul száma: 1004-06 A tartalomelem azonosító száma és célcsoportja: SZT-015-30

JEL, MOTÍVUM, SZERKEZET, FORMA ÉS FUNKCIÓ ÖSSZHANGJA (TEXTILES)

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

A látható világ megszámlálhatatlanul nagy formai gazdagságban, több millió számunkra felfogható színárnyalatban tündököl. A tárgyak formai gazdagsága, mintázatuk sokfélesége, színeik pompája, vagy éppen visszafogottsága, mindennapi életünk során mégiscsak különlegesen exponált alkalmakkor hívja fel magára a figyelmet. A természet alkotta, s az ember által létrehozott szépség és gazdagság, mindennapjainkban is körülvesz bennünket. Meg kell tanulnunk felfedezni, észrevenni, és megbecsülni. Meg kell tanulnunk látni, elolvasni és megérteni a jeleket, amelyekkel üzen nekünk.

1. ábra Felvidéki szoba a bátaszéki tájházban

Gyönyörködünk népművészetünk, tárgyi kultúránk egy-egy darabjának formai szépségében, díszítésében, színeiben, anyagában, szeretnénk ezt az érzést megosztani másokkal is. Szeretnénk megfejteni mi a titka szépségüknek, maradandó értéküknek. Hogyan alkothatnánk mi is hasonlót?

Ehhez sok tárgyat szükséges elemezni, megvizsgálni alapanyagát, készítmódját, színeit, díszítményeit, megnézni mi volt, és mi ma a tárgyak funkciója.

A tárgyak funkciója meghatározza a létrehozásukkor felhasználható alapanyagok sorát. Az alapanyagok megmunkálhatósága meghatározza a technikát, és a szerszámokat. Az alkalmazott technika és a használt alapanyag a díszítmény jellegét, és alkalmazásának módját befolyásolja. Szoros összefüggésben vannak egymással, összhangjuk létrejötté kulcsa a szép és funkciójában is megfelelő tárgyak létrehozásának.

Forma – funkció – anyag – technika – díszítmény, kölcsönhatásban vannak egymással.

1. Vizsgáljunk meg különböző funkciójú, különböző technikával készült textíliákat!
2. Figyeljük meg a textíliák funkcióját, alapanyagát, díszítmódját, színeit, a díszítmény mennyiségét, elhelyezésének módját.
3. Soroljunk fel textilből készült tárgyakat és írjuk le jellemzőiket.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

1. Textíliák fajtái és készítési módjaik

A textíliák funkciói és előállításuk módjai szerint alakultak ki a mesterségek is. Pl. Takács, szabó, szűrszabó, gubacsapó, szőnyegszövő, pacsker-kötött lábbeli és harisnyakötő, gombkötő, paszományos, csipkekészítő, hímző.

A textíliák csoportosítása:

- Szövés, (gyapjúból, kenderből, lenből és pamutból,)
- Csipkekészítés, vert, varrott, hímzett, kötött és horgolt,
- Nemezelés
- Kötött-hurkolt kelmék
- A fenti alapanyagokból lakástextília és öltözködési textília készítése, varrása
- Hímzés

- Festéssel való díszítés (kékfestő)

Nézzünk ezekre példákat:

2. ábra Bukovinai szedetttes szőttes

3. ábra Bártfai csipke (Felvidék)

4. ábra Nemezelt "napvirág"

5. ábra Kötött "Tutyik", "pacskerek" Sióagárdról

6. ábra, Székelyek viseletben, zászlóval

7. ábra felvidéki úri hímzés (Bártfa)

8. ábra Indigóval festett vásznak (kékfestő)

A textíliák nagy részét az asszonyok, otthonaikban, maguk állították elő, más részét falubeli specialistákkal készítették, harmadik részüket a nép számára dolgozó kismesterrel állították elő, egy kisebb részüket pedig, a gyári termékeket, – amikor már lehetőségük volt rá, – megvásárolták.

Szövés:

A készítő személye szerinti rendszerezésben:

- - otthondolgozó asszonyok által készített szőttesek
- - specialisták által készített szőttesek
- - takácsok által készített szőttesek
- - gyári termékek

Alapanyag szerint osztályozott textíliák:

- - gyapjúból készült öltözködési és lakástextíliák
- - Kenderből készült öltözködési és lakástextíliák
- - lenből készült öltözködési és lakástextíliák
- - pamutból készült öltözködési és lakástextíliák

Az előállított termék és alapanyag szerinti rendszer:

(Az alapanyagokat csekély mértékben keverték egymással, pl. kender láncon, pamuttal szőttek és fordítva, kender láncon gyapjúval szőttek, pl a festékest.)

Gyapjúból:

- - Szőnyeg, (festékes, cserge, takaró, falhúzó, padtakaró)
- - Posztó (mint ruhanemű alapanyaga)
- - Tarisznyák, átalvetők
- - Kendők
- - Ruhaszövetek

9. ábra, festékes szőnyeg (Erdély)

Kenderből:

- - Ruházati textíliák: köznapi ingek, gatyák, (fehér gyász öltözet darabjai)
- - Ágynemű: derek aljak, lepedők,
- - Törölközőféleségek
- - Konyhai textíliák: törlők, takargatók
- - Mezőgazdasági textíliák: kenderzsákok, ponyvák

Lenből:

- - Asztalnemű: abroszok
- - Konyhai textíliák: törlők, takargatók
- - Ruhanemű, alsóruhák, ünnepi ingek, kendők

Pamutból:

- - Ágynemű: dísz lepedők, dunyha és párnahuzatok
- - Lakás díszek: dísz törölközők
- - Asztalnemű: abroszok
- - Konyhai textíliák: törlők, takargatók
- - Ruhanemű: alsó és felsőruhák, köznapi és ünnepi ingek
- - kendők

10. ábra Anyukák népviseletben (Bag)

Csipkekészítés:

A készítő személye szerinti osztályozás:

- - otthon, saját családjuk számára dolgozó asszonyok által készített csipkék
- - specialisták által megrendelésre készített csipkék
- - gyári termékek

Alapanyag szerint:

- - lenből készült öltözködési és lakástextíliák és azok kiegészítői
- - pamutból készült öltözködési és lakástextíliák és azok kiegészítői
- - gyapjúból készült kötött és horgolt csipkék

11. ábra Vert csipke, Felvidékről (Bártfafürdő)

A készítés módja szerint:

Kézi:

Vert csipkék:

- - öltözködés kiegészítők, lakástextíliák részei

Varrott, rece:

- - öltözködés kiegészítők, lakástextíliák

Kötött, hurkolt:

- Öltözködés kiegészítők

Csomózással készült:

- - rojtok
- - hímzést kiegészítő csipkekészítő technikák (pókozás)

Nemez készítés:

A készítő személye szerinti osztályozás:

- - otthon dolgozó asszonyok
- - specialisták
- - gyári termékek (filc)

Alapanyag szerinti rendszer:

- Gyapjú, gépi kártolt,
- Gyapjú , kézzel tépett, fésült

12. ábra Nemez szőnyeg Jomud (Ázsia)

A készítés módja szerinti osztályozás:

- - sík (szőnyegek, takarók, sátorlapok stb.)
- - térforma (sapka, kalap, lábbeli, tarisznyafélék)
- - Varrással díszített nemezok, (sík és térformák)
- - "száraz" technika (tűzött nemez)
- - Selyem szövetre, pamut szövetre nemezelt (öltözködés textíliái)

Kötött-hurkolt kelmék

A készítő személye szerinti osztályozás:

- - az asszonyok által, a családjuk számára készített kötött ruhadarabok
- - specialisták, pacskerkötők, "kapca"kötők (*Kapca ebben az esetben =harisnya*)
- - gépi kötők, kismesterek
- - gyári termékek

Alapanyag szerinti osztályozásban:

- - gyapjúból készült öltözködési textíliák, és kiegészítők,
- - pamutból készült öltözködési textíliák

Varrás, öltözetek rendszerezése:

A készítő személye szerinti bontásban:

- - otthondolgozó asszonyok (család számára dolgozók)
- - specialisták, varrónők, szabók,
- - gyári termékek

Az előállított termék és alapanyag szerinti bontásban:

(Az alapanyagokat és készítési technikákat keverték egymással, különösen az öltözködés terén.)

Gyapjúból készült alap ruhadarabok:

- - Téli ruhadarabok, kabátféleségek, nadrágféleségek, rokolyák,

Kenderből készült alap ruhadarabok:

- - Köznapi ingek, gatyák, nemek és korosztályok szerint

Lenből készült ruhadarabok:

- - Ruhanemű, alsóruhák, ünnepi ingek, nemek és korosztályok szerint

Pamutból készült ruha darabok:

- - Alsó és felsőruhák, köznapi és ünnepi ingek nemek és korosztályok szerint

Selyemből való öltözet darabok:

- Gyári, vásárolt termékek, selymek,

Kiegészítők:

- szalagok, paszományok, textiltombok

13. ábra család Kalotaszegről (Erdély)

1. feladat

Sorolja fel, a textíliák csoportjait.

<hr/> <hr/> <hr/>
----

2. A textiltechnikák és alapanyagok alapján a mintázat sokfélesége lehetséges:

- készítés közben való mintázás
- készítés után való mintázás

Készítés közben való mintázás:

- Alapanyag készítése, szövése közbeni mintázás
- nemezelés közben felrakott és az anyagba bedolgozott díszítés
- csipkekészítéssel való mintázás

Készítés után való mintázás:

- - hímzés, kész alapanyagra, (gyapjúra, pamutra, lenre, ritkán a kenderre is hímeztek)
- - festés, len és pamut alapanyagra, pecsételéssel, vagy egyéb módon felvitt mintázat és festés. (pl. kékfestés indigóval)

A kész, szövött kelmére felvitt díszítési módok:

Hímzés

A hímzés alapanyaga lehet:

- Gyapjúból:
  - - *nemezlap*
  - - *posztó*
  - *szövet*
- Kendervászon
- Lenvászon
- Pamutvászon
- bőr

A hímzés technikája:

- - Szálszámolásos
- - Szabadrajzú
- - Vagdalásos

14. ábra "Mellesbunda" Bukovinából

A szövött kelmére felvitt díszítési módok:

Festés

A festés alapanyaga:

- Pamutvászon

A festés technikája:

- - kékfestés

2. feladat

Sorolja fel a textíliák mintázásának lehetőségeit

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
---

3. Jelek jelzések szerepe az öltözeten, és a textíliákon

Az öltözetek szerepe, elsősorban az időjárás viszontagságai elleni védelem, de ezen túl számtalan jelentést hordoz. A viselet fontos jellemzője egy – egy tájegység tagjaink. Hozzáértő szemmel nagyon sok mindent megtudhatunk pusztán az öltözetek alapján.

15. ábra Fialok csoportja

Hozzáértő szemmel nagyon sok mindent megtudhatunk pusztán az öltözetek alapján. A ruhák minden darabja, alapanyagával, színével, szabásformájával, jeleket adott a környezetének.. Jól elkülöníthető egy-egy Jelzés az is, hogy mikor, és mi módon viseltek/viselnek egy-egy ruhadarabot, hol van elhelyezve a díszítése, és az milyen mértékű néprajzi tájegység, – sok esetben egy – egy falu, – viselete a többitől.

Az öltözetek alapidarabjai nemenként jellemzőek.

A férfiak inget, valamiféle nadrágszerű öltözetdarabot viseltek, ezt egészítette ki a mellény, lábbeli, fejfedő, és kabátféle.

A nők inget, szoknyafélét viseltek, mellénnyel, lábbelivel, fejfedővel, és télen kabátféleséggel. Fontos kellék a sokféle kendő.

Ezeknek az alap öltözet daraboknak rendkívül sokféle változata van.

16. ábra Népviseletbe öltözött férfiak a Mesterségek Ünnepén (Bp.2010)

A gyermekek ruhadarabjai életkoronként változtak, a csecsemőruha után mindkét nembeli gyermek ingszerű öltözetet viselt, általában 3–4 éves koráig. Ezt kiegészíthette mellény, s nemüknek megfelelő hajviselet, illetve fejfedő.

Az öltözetek színe életkoronként változott. Fehérből színessé, (nők esetében) rózsaszín világoskék, piros, bordó, zöld, kék, barna, majd ismét dísztelen fehér, vagy fekete.

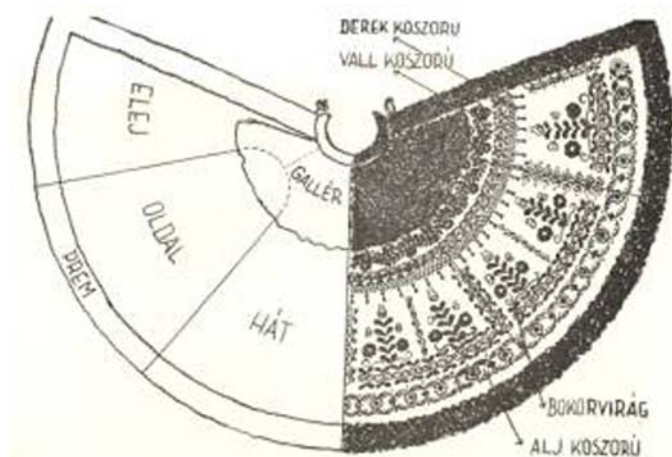
17. ábra Fehér gyász

Minden életkorú férfi és nő ruhája ünnepi öltözete díszített volt, valamilyen mértékben. A köznapi öltözetek anyagukban és díszítésükben egyaránt szerényebbek voltak.

Az öltözet alapanyaga, a viselt ruhadarabok díszítése és mennyisége, az alkalomtól függött, de jelezte a viselője társadalmi rangját is.

18. ábra Suba szabása és díszítése

19. ábra, suba szerkezete

A díszítések helye elsősorban a varrások mentén volt, eltakarva, s egyben kiemelve is a varrás módját, és a szabás vonalát.

20. ábra, csángó női viselet

Másodsorban többnyire azokat a felületeket díszítették, melyeket nem takart a többi ruhadarab. (Ez alól bőségesen akad kivétel is.)

3. feladat

Mi az öltözet szerepe?

---

4. A mintázat szerepe a lakástextíliákon

A lakástextíliák mintázata díszítésének helye és módja akárcsak az öltözködési textíliák esetében, a néprajzi tájegységek jellemzője. Mindenütt egységes, hogy a köznapi és az ünnepi textíliák, mind anyagukban, mint a díszítés mértékében, és technikájában erősen eltérnek.

A lakástextíliák szerepe a használati funkción túl a vagyoni állapot jelzése. A lakószoba textíliáinak anyaga, készítésének technikája a tartósságot és a használhatóságot szolgálta. A díszítés másodlagos szerepet hordoz, és nem zavarhatja a használati funkciót.

A "tisztaszoba" ünnepi textíliái esetében a vagyoni és díszítő szerep erősebb, s ezért, mintázatában, a készítés technikájában és alapanyagában is kisebb a tartós használatra való megfelelés igénye. Ezeket a textíliákat nem mosták, nem volt szükséges a készítésükkor erre odafigyelni. Bár fontos, de nem a tulajdon jelzése a díszítés legfontosabb szerepe, hanem a különleges szépség, és a tárgyak mennyisége. A díszítés dús, és legtöbbször nagyon mives.

21. ábra Vetett ágy a tiszta szobában. Sárköz, Decs, (Tolna megye)

5. Jelek, jelzések a mezőgazdasági és ipari textíliákon

A ponyvák, sziták és szűrők díszítetlenek. A zsákok díszítése pedig egyértelműen a tulajdon jelzése. Ebben a kategóriában a legfontosabb elvárás a tartósság és használhatóság.

22. ábra Zsák jelölése szövött csíkkal (Felvidék, Mátyusföld)

6. A díszítmények, motívumok eredete

Kétségtelenül meghatározza az alapanyag és annak megmunkálhatósága a díszítés jellegét, módját, színét, és elhelyezésének lehetőségeit, de azon felül, igen nagy a szerepe az ember díszítő kedvének, és üzenet továbbító igényének, a hagyomány őrzésének, és továbbadásának. A díszítés az önkifejezés módja, művészet.

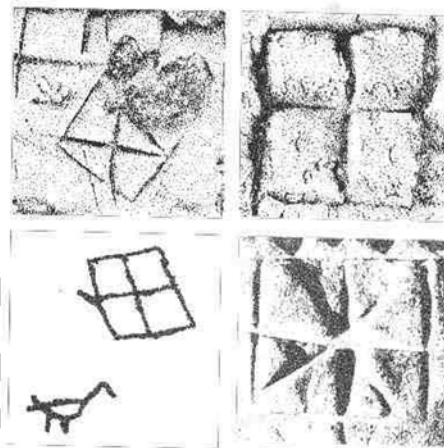
A tárgyak díszítésének módja, a díszítés jellege, az ábrázolt motívumok eredete sokakat foglalkoztatott és foglalkoztat ma is. Sokféle szemlélettel lehet megfejtésükhöz közeledni.

Vannak, akik szerint a tárgy használata és funkciója meghatározza a formát, a díszítésnek "virágzásnak" pusztán esztétikai szerepe van. Különösebb jelentést nem kell keresni. A tárgy készítésének technikája meghatározza a díszeket. Pl. A szövésnél a lánc és vetülékfonalak kereszteződése, minden nép szövőinek kezén azonos mintakincset hoz létre. A természeti formákat utánzó, azt leegyszerűsítő, (azaz stilizált) motívumokat alkalmaztak a népművészeti tárgyakon. A motívumok alapja, eredete: – a körülöttük lévő természet, és a használati tárgyaik.

Más megközelítésben az úgynevezett "organikus szemlélet" szerint, a tárgyak díszítése cseppet sem véletlenszerű. A díszítmények eredetét alapformákra és azok összefüggéseire vezetik vissza, szerintük a díszítményeknek fontos jelentése, ismeretközvetítő szerepe van. Ennek a szemléletnek az egyik legismertebb személyisége Papp Gábor, és követői, valamint Molnár V. József, akinek írásaiból a munkafüzetben többször idézünk.

Pallag Andrea kutatásai szerint: Első kiindulópontként feltétlenül szükség van az emberi lélek lényegének a megismerésére. Ennek két útja is lehetséges. Egyfelől számos pszichoanalitikai vizsgálat, az egyéni lélek kutatásából nyert ismeretek segítségével mitológiai és történeti kérdésekre, problémákra fedezi fel a választ (Freud és követői). Másfelől viszont a történelem anyagának (régikultúrák misztikus szimbólumainak, mítoszainak, rítusainak, primitív és keleti társadalmak szent játékainak) megismerésével is lehet individuálszichológiai tapasztalatokat szerezni (Jung).

Mindegyik módszer azonban újabb kérdéseket vet fel. Egyéni jelentéshordozó-e a szimbólum vagy pedig kollektív? Amennyiben egyéni jelentéshordozó, azaz az egyéni gondolkodás közvetlenül, a közösség által hozzákapcsolt konvenciók ismerete nélkül is képes értelmezni azokat, akkor minden egyénnek újból és újból létre kell-e hoznia saját egyedfejlődése folyamán, vagy a szimbólum valamilyen úton-módon öröklődik? Ha a szimbólumok nem öröklődnek, beszélhetünk-e univerzális szimbólumokról, vagyis vannak-e az emberi pszichikumnak olyan általános tulajdonságai, melyek eredményeképp különböző - egymással nem érintkező - kultúrákban az emberek egyformán vagy legalábbis nagyon hasonlóan kódolnának bizonyos eseményeket, jelenségeket? (Pallag Andrea)

23. ábra kőbe vésett jelek

Nézzünk példákat:

Az organikus szemlélet szerint:

Amikor ismeretlen lakatlan helyre érkezünk és huzamosabb ideig akarunk ott táborozni, első dolgunk, hogy tájékozódunk, megkeressük a „mindenkor, mindenütt” állandót: az égtájakat. Segíthet bennünket iránytű, térkép, de eligazíthat világunk jelrendszere is: a Nap, a Hold, a csillagképek, felhős időben a fák, amelyeknek északi oldala általában mohos. Ezután verjük fel a sátrunkat, az évszaknak megfelelően a legkedvezőbb irányba állítva bejáratát, majd gondosan körülápoljuk. Miután megismerjük az égtájakat (tudjuk merről miféle szelet várhatunk) és lakhelyünk védett – elkezdjük mindennapi tevékenységünket.

Ősidők óta hasonlóképpen cselekszik az ember. Tájékozódik, hogy alkalmazkodni tudjon, hogy tevékenykedhessen. Meg kell ismernie a világot, meg kell találnia a mindig változó környezetben azokat az elemeket, amelyek állandónak tekinthetők, a változások hordozóit: a szerkezeteket. Az ismeretek rögzítéséhez és továbbadásához jelekre, jelek rendszerére van szüksége: modelleznie kell. Segíti ebben veleszületett képessége és a mindenkori környezet gazdag „üzenetrendszere”:

24. ábra Nemez

A Nap, a Hold, a Csillagok, a Föld, a Víz, a Tűz, a Levegő-Ég, a növények és állatok. Az első „világmodellek” felépítéséről mítoszok, mondák, legendák, mesék tudósítanak bennünket, amelyekből néhány alapismeret tisztán kirajzolódik. Mindenekelőtt a világos-sötét kettősség elve, amely egyfajta koordináló rendszerben láttatja velünk a világot (nappal-éjszaka, fönt-lent, tűz-víz, élő-holt, nyár-tél, igen-nem, pozitív-negatív. stb.). E pozitív-negatív minőség elve föllelhető a hazai „hiedelemvilágban”, népszokásokban, de a népi „díszítőmotívumok”-ban is. *(Molnár V. József)*

A természetben élő ember jelrendszerének legfontosabb elemei nem megegyezés alapján születnek. Nem „magyarázzák”, nem is „definiálják” a valóságot, vagy annak valamely részét, és nem is ábrázolják azt. Valamely fontos dologra tájolnak, annak képzetét keltik. Értelme és érzelemre egyaránt hatnak. A természetes műveltség embere számára valamely alakot, vagy alakzatot egyetemes érvényű általános jellemzői tesznek alkalmassá egy adott fogalom, illetve dolog jelölésére. Például a repülő madarat nem azonosítják a szellemmel, csupán alkalmassá tartják arra, hogy a szellem természetű erők jelölője legyen. *(Molnár V. József)*

A jelekkel nem díszíti a tárgyat (bár a jel ékessége is tárgynak és környezetének) s a „jeles” tárgy számára nem alkalmi szórakozás.

A jelekben rögzített tudáson az egymást követő nemzedékek mindig igazítanak. A környező világ és annak részeként megélt önmaga változásainak megfelelően más és más részem kap hangsúlyt, s alakul a megfogalmazás módja is, de az alapjelek s az összetett jelek szerkezete, – a szükséges állandó – nem, illetve alig változik.

Jelrendszerben a változatlan elemet – ilyen az alapjel és a szerkezet – a mindenkori környezettel való közvetlen kapcsolat pl. az égtájak és a szakaszosan visszatérő jelenségek megfigyelése és számontartása, valamint az elemi alakok (kör, négyzet stb.) általános érvényű formai jellemző együttesen adják. A módosult elemet az összetett jel külalakját: az eltérő adottságú földrajzi környezet, a kozmikus és történelmi változások, a népek, a kisebb nagyobb közössége alakítja. (Molnár V. József)

25. ábra kör–négyzet

A körrel vagy négyzettel határolt (rajzolt, meszelt, karcolt, kővel kirakott) területe a földnek ősidóktól a fohászkodás színtere, a föld kitűntetett (megszentelt) része, amely megóv a romlástól és a pusztulást (széthullást) okozó veszedelmet távol tartja. (Molnár V. József)

A kör és a négyzet az osztatlan egész, a minden, a mindenség és egyben a „kezdetlen” jelölője lehet. E két jel nem magyarázza a jelölt fogalmat, nem is sajátos ábrázolásmódja annak, hanem formai adottságából következően alkalmas arra, hogy az osztatlan egész képzetét keltse: a szükséges kapcsolatot teremti meg az ember, az önmagára és a világra csodálkozó rész és a megfoghatatlan, de észlelhető végtelen egész között. (Molnár V. József)

Ha a régi kínaiak az égnek emeltek templomot, kör alakú elemeket használtak, a földi uralkodónak viszont négyzet alapú palotát építettek.[SzeEva1][LorEte2]

A négyzet az oldalak közepénél, két egyenessel, való felosztásával, vagy pedig az átlói metszéspontjánál megkapjuk a négyzet közepét. Osztunk tehát tájékozódunk, s e tájékozódás alapja a négyzet középpontja, annak „köldöke”.

A moldvai csángók [SzeEva3][LorEte4] (Kárpáton túl, Moldvában élő, magyar anyanyelvű katolikus népcsoport) szerint:

„a föld ködökirú, ha van szó, az mindenkinek az a hely, hul született, ahul ósapáink tájai, ahul él az ember, ahul nyeri mindennapi kenyerit, ott hul ismeri az egész világot...”

A természetben élő ember tehát lakóhelyét, ezen belül önmagát a föld illetve a mindenség középpontjának tekinti.

26. ábra A föld jele (székely rovásírás)

27. ábra Hímzés és csipke , "kör-négyzet"

A modell, illetve annak középpontja és annak a legfontosabb égi jelző segítségével megkülönböztet: keletet-nyugatot, északot – délet és a közbülső égtájakat. (A modell egyben napszak illetve évszakjelző is.) Kapcsolatot teremtet a fönt és a lent között, életét a fönthöz igazítja. (Molnár V. József)

(A somogyi kanászembert egyebek között a kútágas árnyéka igazította el mind a napszakot és évszakot, mind az égtájat illetően. Éjszaka az irányt adó az időt jelző Hold, csillag, vagy csillagkép jelent meg a kútágas csúcsán, annak koronájaként.)

Természetesen a tájékozódásnak eszköze lehet az erre alkalmasnak ítélt élőfa, de a megfelelő méretű és nagyságú kódarab csakúgy, mint maga a szemlélő. Az ismert népi mondóka ez utóbbiról tanúskodik:

„Elöttem van észak, hátam mögött dél, balról a Nap nyugszik, jobbról pedig kél.”

Általában egyenlőszárú kereszt osztja a jurta tető kerek nyílását, a szerkezeti elemek felső rögzítőjét, amely egyben az égre nyíló ablak és alaposztású négyzet a legtöbb régi parasztház ablaka is. Az ablak keresztléce többek között az égen való tájékozódást, a mindenséghez való igazodást szolgálta. *(Molnár V. József)*

Mind a gazdasági munkát, mind a család és nagyobb közösség életét, ünnepeit az égi jelzők: a Nap, a Hold, és csillagok (csillagképek) egy-egy adott időszakban való helyzet, illetve elhelyezkedési rendje szabályozta. *(Molnár V. József)*

A természet ritmusa színekkel is jelölhető

Az Uráli népek a különböző isteneknek más-más színű állatokat szántak. Fehér színűt Ég istenének, barna, vagy fekete színűt a Föld-Anyának. A voguloknál az égi népnek-fehér. A földi népnek, létnek, – fekete színű állattal áldozott.

Az alföldi pásztorok elbeszéléseiben különböző színű bikák (fekete-fehér, piros-kék) alakjában küzdenek a táltosok.

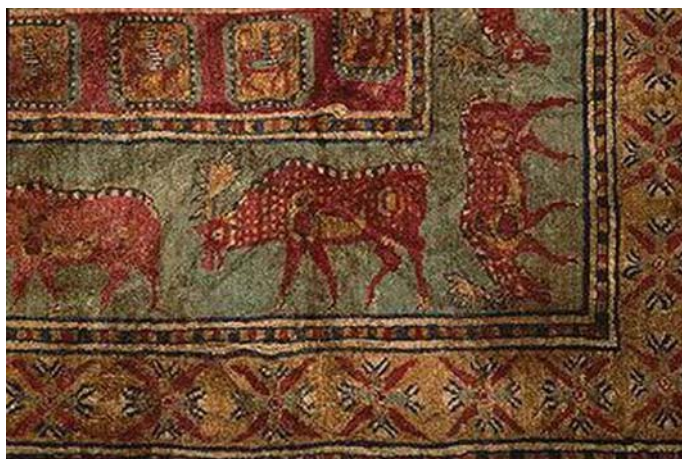
Az ősi kínai világban a Jang az ég a világosság, a Nap, a teremtő erő, a férfiasság, az atya, Jin a föld, a sötétség, a víz, az erőt magába foglaló anyag, a nőiesség, az anya. A régi kínaiak az évszakok váltakozását is a Jang és a Jin közötti erőviszonyok eltolódásával magyarázták „Jang ereje nyáron éri el tetőfokát, ősszel fokozatosan meghátrál Jin előtt az utóbbi télen bontakozik ki legerősebben, hogy aztán tavasszal ismét átengedje a hatalmat Jangnak.” [SzeEva5][LorEte6]

*Ez a két őserő nem más, mint a „Minden-Egy”, az állandó változásban lévő létező két oldala. A keleti életfákon (a lajtától a csendes óceánig), így a magyar életfákon is – ellentétben az indoeurópai népek körében általánosan ismert életfákkal – a fa csúcsánál két oldalt a napot és a holdat találhatjuk: az atyát és a Babbát, a teremtő és működtető szellem illetve a megvalósult nő természetű (növekedő) világ jelét. A szent korona felső trónoló Krisztusa mellett is a két fontos égi jelző található. *(Molnár V. József)*[SzeEva7]*

7. [LorEte8]A legrégebből fennmaradt textíliák és azok motívumai

A textiltermékek előállításának története a történelem előtti korra vezethető vissza, de erre nézve pontos adataink nincsenek. A szakirodalom i. e. 25 000 körüli időből származó textilterméket, egy rostokból készült szövetszerű darabot említ, mint olyat, ami az Európában talált legrégebbi ilyen leletnek tekinthető. I. e. 11 000 és 8000 között keletkezett textiltöredékekről is tudunk. A Zürichi-tó medréből egy i. e. 5–6 ezer évvel ezelőtt készülhetett textília került elő, amely szerkezetét tekintve megegyezik a ma is készülő szövetekével. 1988-ban a Tigris felső folyásánál, egy ásatásnál olyan szarvasagancsból készült szerszámnyelet találtak, amelyen hozzátapadt lenszálakat ismertek fel és korukat 9000 évre teszik. Megállapították, hogy ezek a szálak eredetileg valamilyen igen szellős, gézhez hasonló szövésű ruhadarabból eredhetnek. (WEB Wikipédia)

Pazirik (Пазырык) világhírűvé vált helyszín az Altáj-hegységben, ahol szkíta–hun kori halomsírokban fejedelmi temetkezéseket tártak föl, orosz régészek. *A helyszínről művészeti korszakot is elneveztek.* A helyszín a nevezetes Ukok–fennsík közelében, Oroszország Szibériai részén, Kína, Kazahsztán és Mongólia négyes határpontjának közelében található. A jégbefagyott leletek korát, 2500 évesnek ítélték.

28. ábra Paziriki szőnyeg részlete

A motívumok eredetét és jelentését illetően nagyon sokféle megfogalmazás olvasható. Érdemes mindenkinek tájékozódni ezen a területen, s meglévő tudását fejleszteni. Más–más területeken más–és más jelentést tulajdoníthatnak egyazon formának, s más lehet az elnevezése is.

Az alábbiakban néhány példát sorolunk fel a motívumok jelentésének magyarázatáról.

A szimbolikus gondolkodásmód, a köznyelvi képes beszéd és a rajzolt jelképek évezredek óta az emberiség közismert és nélkülözhetetlen eszközei. Ezt az eszköztárat megismerni annyit jelent, mint a kultúra egyik fontos beszédmódját megtanulni és megérteni a gondolat kifejezésének egyedül az emberre – adott esetben a magyar emberre – jellemző módját. A szimbólum legfontosabb tulajdonsága –, mint minden jelé –, hogy helyettesít valamit. A tárgyak, az állatok, a virágok valamilyen elvont eszme jelképei. Az emberi kultúra elválaszthatatlan a jelek és a jelképek használatától. Jelképeink alakítják a mi világunkat, de mi is alakítjuk jelképeink világát. A jelképek vállalásával a közösséghez való tartozásunkat hangsúlyozzuk. A hagyományokhoz való ragaszkodást nyilvánítjuk ki általuk, igazodásunkat egy kultúra értékrendjéhez, az ideológiai vagy vallási képzetek elfogadását, a viselkedésformák követését, a csoporthoz tartozás tudatosítását. A jelképek rendszere a kultúrákban az identitás megerősítése.

Az emberi közösségek létezésük során jelek által meghatározott rendszereket, szabályrendszereket alkotnak, melyeket egymástól eltérő kultúrákként érzékelhetünk magunk körül. „Így a kultúra a szimbólumokba ágyazott jelentések történetileg átörökített modelljét, szimbolikus formában örökölt eszmék rendszerét jelenti, amelyeknek a közvetítéséhez az emberi kommunikáció tartozik, megőrizve önmagát, és kifejlesztve az életre vonatkozó ismereteit és viselkedésmódjait.” (Geertz, 1989)[SzeEva9][LorEte10]

Ha tehát a szimbólum az a jeltípus, amely közmegegyezés útján kapcsolódik a tárgyhoz, egyes jelképek mélyen kötődnek adott kulturális környezethez, hagyományhoz. Másfelől viszont megfigyelhető egyes szimbólumok feltűnése tértől és időtől látszólag függetlenül egymástól igencsak távol eső kultúrákban is, méghozzá változatlan vagy alig módosult jelentéssel. A jelképeknek ez a kortól, kultúrától, adott környezettől független volta szintén fontos jellemzője e jeltípusnak. (Pallag Andrea)[SzeEva11][LorEte12]

8. Motívumok

Csavart vonal, spirál

A spirál a körrel, mint elemi alakzattal rokon, és lényegében bezáratlan körök sokaságából áll, amely ezáltal képessé válik a mélység és a magasság érzékletes ábrázolására. (Ellentétpárok: a jó és rossz, a fekete és fehér, éjjel és nappal, fenn és lenn.)

29. ábra Kétoldalas nemeztakaró, Jomud (Ázsia)

A napjel.

A természetben élő emberek nagy mértékben ki vannak szolgáltatva a természet erőinek. Az ember korán rájött arra, hogy élete legfontosabb tényezőit – a meleget, a világot – a Naptól kapja, ezért mindig tisztelettel tekintett ezen égitest felé.

Népművészetünkben mélyen konzerválódott a napjel szinte minden formája. A napjel ősi tartalmát ugyan a magyar nép rég elfeledte, de formáját hagyományában mélyen konzerválta. Ősi hitregénkben csodálatos szarvas jelenik meg; homlokán fénylik a felkelő Nap, szarva hegyén a Nap fénye megannyi csíkban tündöklök.

A nép "forgórózsának" is mondja. Ugyanezt a jelet megtaláljuk Kínában és a belső-ázsiai szőnyegeken.

30. ábra Nemeztakaró Ázsiából (Jomud)

A jel, a csángóknál éppolyan formában jelenik meg, mint Ázsiában. A napjel összetettebb stílusváltozatai is ismertek. A székely népművészeti tárgyakon is rajta van a napkorong, többnyire tagoltabb formában, széléből a sugarak örvényszerűen csigavonalas gomolyban csapnak fel. Ilyen napjel díszíti a kínai és belső-ázsiai díszkapukat, kolostorok gerendáit, de a székelykapukat is. A csángó-, a kalotaszegi-, és a székely kapu keleti rokonságát nemcsak szerkezeti, de napjel díszítéses formái is megerősítik. Népünk nemcsak regős énekeiben őrzött meg a Nap csodálatára vonatkozó jelképeket, hanem népművészeti alkotásain is.

31. ábra Csángó asszony inge nyakán a hímzés, ősi mintát őriz

Az égitegek közül a Nap kultusza jelentős volt a szkítáknál, a hunoknál és a török népeknél. Megünnepezték a Nap feljöttét és a tavaszi napéjegyenlőséget. Őseink kötődése a Naphoz szorosabb volt, mint manapság; a fény jelentette számukra az életet és az igazságot. Vezetőik szimbóluma a Nap volt; a "kündü" szó annyit jelent, mint Nap fia. Az égi frigynek a mintájára a földi házaséletben a Nap szerepe az erősebb, természetesebb és ellenálló férfié, a Hold alak- és fényváltoztató szerepe pedig a nőé. [SzeEva13][LorEte14]

A magyar népművészet átvészelte a mintainkvizítorok emléktáráját, a kíváncsi és nem értő szemek előtt, a virág- és állatalakokba, növényi kompozíciókba rejtette ezeket, az ősi szellemvilágot. Ezek az ősi Nap-jelek ott díszelnek a kapukon, a házormokon, a fejfákon és a kézimunkákon.

A Hold.

Az éj félelmeit, borzalmait a Hold enyhítette, amely alakváltozásai, időleges eltűnése és az ezzel járó sötétség révén tiszteletreméltóvá vált. A Hold őseinknél, az örök emberi megújulást szimbolizálta; a Holdon elhelyezett életfa is ennek a jelképe.

32. ábra nemez kép, felső, középső és alsó világ ábrázolásával

Az égi érő fa (életfa vagy világfa)

A népművészetünk leggyakoribb jelképe.

33. ábra Életfa

Az életfa ágainak és virágainak a száma szigorúan megszabott, legelterjedtebb a hármasság elosztás, de találkozunk annak többszörösével is. E fa ágai között ott van a Nap (a férfi), a Hold (a nő szimbóluma). Nemegyszer az életfa az évente kiújuló szarvasagancsból indul ki, ami a folyamatos elmúlás és megújulás egységét fejezi ki. Az égisz érő fa képzetét a török népek mind ismerik a következő elképzelés szerint: van a világon egy csodálatos fa, amelynek kilenc elhajló ága van. Ha az ágak elkezdnek kavarni, abból támad a szél. Olyan csodálatos fa ez, hogy nemcsak a Hold jár el az ágai között, hanem a Nap is. A csodálatos fa olyan helyen nőtt, hogy csak az ilyen tudományban jártas ember találhatja meg, a közönséges ember csak hírére hallja, de látni nem láthatja.

A magyar hiedelemvilág "csodálatos fája", "égigérő" vagy "tetejetlen" fája nem egyéb, mint a táltoshitű népek világfája, amely összeköti az alsó (a földalatti-), a középső (a földi-) és a felső (túl-)világot.

34. ábra Életfa ábrázolások

Az Égig érő fa csodálatos népmesénkben is megmaradt: A sárkány elrabolja a lányt és az égig érő fa tetejére viszi. Sokan indulnak el a kiszabadítására, de kísérletük kudarcba fullad. Végül a kis kanásznak sikerül feljutnia a világfa csúcsára úgy, hogy baltájával lépcsőt vág a fa törzsébe és a rétegekből álló lombkoronán "világról-világra" halad. A hőst az ott lakó Szél, a Hold és a Nap anyja segíti útján. Ebben a mesében a magyar ősvallásnak három rétege ötvöződik:

1. az ég rétegződése és az egyes rétegekben lakók pontos munkamegosztása;

2. az élet fája teli tápláló gyümölcscsel;

3. az akadályokkal megtűzdelt fa megmászása.

Az égigérő fa motívumát elszigetelt, Európában csak magyar területen megtalálható volta miatt még a honfoglalás előtt Keletről hozott ősvallásunk maradványának kell tekintenünk.

35. ábra Csillagmintás szedettes szőttes

Csillagok

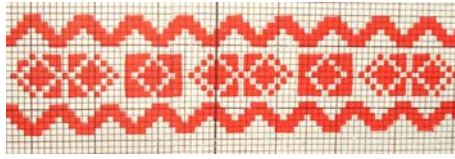
A Népművészetünk kedvelt, gyakran alkalmazott jelképe a csillag. A régi vászon szőtteseken országsszerte megtalálható. A hímzett és szövött munkák egyik leggyakoribb mintaeleme.

36. ábra Csillagminta a takácsoknál

A víz

A hullámzó növényi inda a folyóvizet is jelentheti. A szőttéseken gyakori a hullámvonal, melyet "vízfolyásosnak" is neveznek.

37. ábra "Vízfolyásos" szélmintával keretezett minta

A szalagfonat

Ósi jelkép, tulajdonképpen két kígyó összefonásából keletkezett. A szalagfonatokat mint az isteni végtelen erő megtestesítőit kell látnunk. A magyar mitológiában a kígyó jó állat, a ház lakóinak őrzője, amely üdvöt és szerencsét hoz; benne lakik az ősök szelleme, ezért megölni nem szabad. A kígyó ősi időktől fogva termékenység-szimbólum is, ezért kígyófejesek a női karkötők, de jelkép is, mert bőre változtatja színét.

38. ábra "Kégyófejes" szedetttes szóttés

A szív

A szeretet, a megértés, az odaadás jelképe a legkülönbébb kultúrákban. A szív a burjánzó erejéről ismert borostyán leveléből stilizálódott motívum, és így alkalmas a szexualitás és a testi szerelem kifejezésére. A tulipán és a szív jelképkapcsolat a nő-férfi szembenállás és fizikai különbségek megfogalmazása. Ezért igen gyakran egymásba rajzolják a két jelet a szerelmi ajándékokon. Ilyenkor a tulipán a nőiesség, míg a szív a férfi jelképe.

39. ábra Bundahímzés motívuma

Szerelmi jelképek a magyar népművészetben.

A népművészet a szerelmi jelképekben rendkívül szókimondó, de virágnyelve rejti. Ennek oka a természethez való közelség, a "természetes képmások" kézenfekvő használata, mint amilyen a szív és a tulipán. A liliomfélék – köztük a tulipán – a tavasz hírnökei, s mint ilyenek alkalmasak voltak a nőiség, általánosítva a szerelem jelképes jelölésére. Ezért kerülhetett rá a tulipános ládára, az eladó leányok legfontosabb vagyontárgyainak az elejére. Érdekes, hogy a motívum tulipánt elnevezése egy t-vel több, mint a virág neve, és a legtöbb esetben csak távolról hasonlít virágra, valójában két egymásnak fordított S-ből kialakított jelet ábrázol.

A nemek ábrázolását virágnyelvbe rejtették. A virág vagy virágkomponens lehet nő vagy férfi. Ilyenkor csak a bennük található szimbólumok jelzik a nemet. Gyakoribb női szimbólumok a kör alak különböző formái; szimpla, dupla, legbelül maggal, vagy hálóval kitöltött kisebb kör vagy csillag, rombuszformák, szilvماغ stb. Férfiszimbólumok: dőlt kereszt, de előfordul álló kereszt formában is. Ha az alakokat virágokba öltöztetik, a leány lehet rózsza, búzavirág, egész növény vagy bármilyen más virág, de az égitestek analógiájára Hold, csillag is. A terhes asszonyok analógiásan megvastagodott növényi elemek, a magzatot (szív, három levél, kisméretű leveles ág, kis tulipán) mindig magukban hordják, és nemritkán társulnak a beteljesedett szerelem jelével.

40. ábra Kalotaszegi hímzésmotívum

Ember ábrázolások

A népi textíliákon jelzészzerűek, erősen stilizáltak, ritkán szerepelnek.

41. ábra "Izsákos" minta Csíkból (Erdély)

A virágok

A virágzó asszonyok és mesteremberek a virágmintát sohasem közvetlenül a természetből vették. A minta kézről-kézre szállt, emlékezetből dolgoztak, vagy lenézték" a régebbi darabokról.

A népművészet és a virág fogalma szinte elválaszthatatlan. "Virágozás"-nak nevezi a magyar nép a díszítést, a díszítendő tárgy virágmintával való festését, "megírását" kivarrását. Virágozó szűcsök varrták a ködmönöket, bundákat. A szűrszabók is "virágozás"-nak mondták a cifraszűrök varrását. A virág, a virágból alkotott minta a magyar díszítőművészet egyik fő motívuma. Bár a népművészet virágai végtelenül sokfélék, ezek elnevezése néhány alapmotívumra egyszerűsödik le.

Az alapmotívumok formailag két csoportra oszthatók:

- kerek motívum,
- kehelyszerű motívum.

A kerek, a felülnézetből ábrázolt rózsza, és kerek a gránátalma, amely metszetben mutatja a gyümölcsöt.

A kehelyszerűek a "profilból" ábrázolt virágok: A liliom, a tulipán és a szegfű.

42. ábra Tulipános szűr minta

A rozetta, rózsácska,

Gyakran fordul elő honfoglalás kori kerek ruhadíszek közepén is.

A rózsza a magyar népművészet minden ágának legkedvesebb, leggyakoribb motívuma.

43. ábra Festékes szőnyeg "virág" "rózsza" motívuma

A "kerek" rózsza lehet szögletes is, lásd a szőnyegek "virág", illetve "rózsza" motívumait, az erdélyi és a bukovinai festékeseken. A szedetttesek csillagszerű virágmotívumait is "rózsásnak" "félrózsásnak", csipkerózsásnak, kerekrózsásnak" hívják.

44. ábra "Csipkerózsás" szedetttes minta

Tulipán

Török eredetű virág. Hozzánk a törökök révén, és később nyugati közvetítéssel is kerülhetett. A nőiség szimbólumának tartják, ennek jelképeként használták.

Liliom és a szegfű

A tisztaság és a szerelem jelképei. Kehely alakú, oldalmetszetben ábrázolt virágok. A szegfű főleg a szűrszabók és a hímzések kedvelt motívuma.

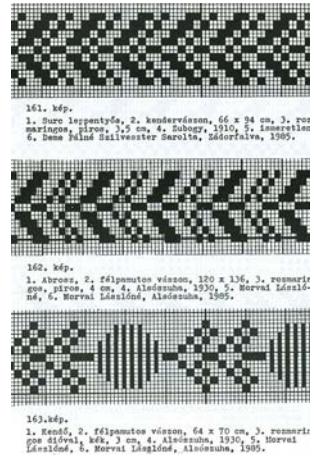

45. ábra Úri hímzés minta

A rozsmaring, rozsmaringos ág

A rozsmaringot nem a jelentéktelen halványlila virága, hanem a jó szagú hegyes, kis túlével szerű levelei miatt kedvelték. A rozsmaring a népi díszítőművészet valamennyi ágának kedvelt motívuma. Az egyszerű motívum nemcsak díszítményként él. "Rozsmaringosnak" nevez a nép minden "halszálkás" mintát.

Van "rozsmaringos" vászonszövés, kosárkötés, csuhészatyor, még a leányok haját is rozsmaringosra fonják. A rozsmaring motívum hiányzik a reneszánsz művészetből, a templomok festett mennyezetéről, és az úri hímzésekből is. Az erdélyi népművészetből is hiányzik. Itt a hasonló motívumot "fenyőágasnak" hívják. A rozsmaring a fiatalságot jelképezi.

46 ábra "Rozsmaringos" minták

A gránátalma

Igénytelen külsejű, de felvágva annál érdekesebb: apró sűrű magvak tömkelege, vérpíros gyümölcsbűsban. A népművészetben használt gránátalma motívumok, félbevágva ábrázolják, a gyümölcsöt, a rácsozás, a magvak sűrű hálózatát hivatott bemutatni. A paradicsomkertnek sok magvú almája a termékenységet szimbolizálja az ókortól kezdve. A motívum az európai iparművészetbe a keleti brokátok révén került, és a reneszánsz textíliák gyakori eleme. A nép a gyümölcsöt nem valószínű hogy ismerte, a motívum a templomi és úri textíliák révén kerülhetett a népművészetbe. Ez a termékenység-szimbólum, amely a mi Boldogasszony-kultuszunkban is megjelenik.

47 ábra "Gránátalmás" minta (Gömör)

Állat ábrázolások

Leggyakoribb a madárábrázolás. Legtöbbször azonban, annyira stilizált, hogy belőle konkrét madárfaj nem állapítható meg, de nem is lényeges, a madár fajtája, csak csupán a madár, mint motívum, mint jelkép. A madarak az életfa motívum két oldalán állnak. Ez az ábrázolás az arab textíliákon, a reneszánsz textíliákon, a felvidéki "képes" textileken (melyeket bakacsinnak is mondanak), valamint a takácsok által szőtt motívumok között is gyakran szerepelnek. A népi szőttesek, különösen a sárközi textíliák kedves motívuma.

A magyar népművészet díszítményvilága döntően növényi ornamensekből áll. A figurális ábrázolások, az ember- és állatalakok a virágos ornamentikához viszonyítva mennyiségében kisebbségben vannak, jelentőségük azonban mégsem elhanyagolható. (Fügedi Márta)

Madarak

A madár a régi világban általánosan elismert lélekszimbólum volt. A Szentlélek is galamb képében jelent meg Jézus feje felett, amikor megkeresztelkedett. Régen a halott fejfájára is madarat faragtak nálunk, mert a madár a halott elszálló lelkét ábrázolta. A székelyek ember alakú fejfáin az ember feje tetején ült a madár, az alföldi csúcsos fejű fejfákon meg a lapos homlokukra vésett szomorúfűzfán vagy virágon. A lélekmadarat megtaláljuk a finnek sírkeresztjén, és a cseremiszi temetőikben is.

A páva

A magyar népművészetben is rendkívül népszerű motívum maradt, a hímzésekben találkozunk sok és változatos pávaábrázolással, de a dunántúli pásztorművészet alkotói is kedvelték.

Sas, kétfajú sas

Ősidőktől fogva számos nép a sast tartotta a "királyi" madárnak, az istenek és az ember között, közvetítő, szerencsét hozó, oltalmazó lénynek. A kétfajú madár (sas) eredeti értelmében két felé tekintő madár. Más, későbbi értelemben vélték és ábrázolták hatalmi jelképként, címermadárként. A TURUL a magyar eredetmondák mitologikus madara.

48. ábra Kétfajú madárábrázolás, hímzés motívumon

49. ábra Pelikán ábrázolás takács mintában

Pelikán

A pelikán kettős szimbólumként is értelmezhető. Egyrészt Krisztus jelképe, aki keresztre feszítetteti magát és vérét adja, hogy megváltsa az emberiséget, a pelikán jelenti a fiát feláldozó Atya Istent, aki halála után harmadnapra feltámasztja Jézust. Másrészt fiait önvérével etető önfeláldozó anya jelképe.

Griff

A magyar mitológia szerint, a griff egyik szent madarunk.

50. ábra Griffes nemezkép részlete, (Kaszás Ákos alkotása)

A griff madarat némelykor pelikánként is értelmezik. Sokféle értelmezést olvashatunk, hallhatunk róla:

A griff vagy más néven griffmadár mitológiai állat, amelyet oroslán testtel és sasszárnyakkal képzeltek el. Bár nem létező állatról van szó, ábrázolásaival a mai napig találkozhatunk.

*A griff meghatározása biológiai szempontból: két állatból, egy ragadozó madár és az oroslán, együtt. E nagy „madár”, illetve mitikus lény biológiai őse az ázsiai sztyepvidéken élő 13 sasfajtából, 9 keselyűfajtából és 9 sólyomfajtából, valamint az ázsiai oroslán (*Panthera leon persica*), a szibériai tigris (*Panthera tigris altaica*) és az afganisztáni tigris (*Panthera tigris virgata*) létező alakjából alakult ki.*

A griffekről Európa a Kr. előtti 5. században Hérodotosztól szerzett tudomást, feltehető, hogy Hérodotosz Ariszteáosztól vette ismereteit. Ezen híradások szerint "a griffek a belső-ázsiai szkíták földjén túl eső hegyekben őrizték az aranyat". A későbbiekben Ktésziász, Aiszkülosz és Aelian is írnak a kínai krónikák "szárnyas tigriseiről". Ott találjuk a "szárnyas tigris" ábrázolását az altaji szkíta leleteken, a hunok, a szkíták és az avarok fém díszein és textiljein, a magyar királyi jogaron, a koronázási palást szélén, az Árpád-kori magyar pénzekben.

A török és perzsa emberek a griffet – a szimurgot – és a többi "összetett állatot" sohasem tartották valódi lényeknek, mert tudták, hogy ezek a fejedelmek és a királyok jelképei, jelvényei. Kézai Simon krónikájában a griffek lakhelyét a "szkíták földjére" teszi.

A középkori irodalomban a griff "szörnyként" jelenik meg, ugyanakkor a belső-ázsiai állattartó népek griffje jószágos, bölcs és segítőkész.

Az ordosi bronzok és más hsziungu ábrázolásokon gyakori a szarvasra lecsapó griff, de ugyanez jelenik meg a nagyszentmiklósi 2. számú korszán. László Gyula írja, hogy "szinte úgy hat Nagyszentmiklós, mintha a Kínától a Kárpát-medencéig terjedő eurázsiai műveltség és művészet időtlen jelképe lenne". Kézai Simon így ír a griffről: "Ama pusztaság hegyeiben (Szitnyaország) kristály található, és a griffek fészkelnek ott és ott költik ki fiókáikat a legisfalk madarak, melyeket magyarul kerecsenek hívnak".

Megjelenik a griff a magyar népművészetben. Az egyik változatban fokozatosan követhető a ragadozó madár ábrázolásától a füles madáron, a griffen, az oroszlángriffen keresztül az oroszlánig. A másik változatban főisten ábrázolásaként, fejedelmi nemzethősként és táltosként ábrázolják. A Fehérlófia mesetípus 58 magyar változata közül 17-ben megjelenik a griff, a "nagymadár", amely oltalmazza a hőst.

Ez a madár igen nagy, hegytetőn vagy óriás fa tetején fészkel, a sárkány ellensége, akitől a hős a griff fiókáit megvédi és ezért elnyeri a griff hálóját. A griffmadár a magyar mondavilágban egy nagy, csodás oltalmazó lény, amely alakja a mesékben és fejedelmi mondákban távoli eredetet mutat. A belső-ázsiai török népek meséiben és mondáiban a szimurg, smaragd anka vagy zülülő madár néven szerepel.

[LorEte15][SzeEva16]A griff szerepe a belső-ázsiai népeknél igen sokrétű. Horváth Izabella ezt öt pontban határozta meg:

1. A főisten ábrázolása és szerepköre. A török népek körében az állat alakú szellemeknek különböző rangjuk volt, és ezek között a ragadozó madarak voltak a leghatalmasabbak. Az ilyen jellegű ábrázolás, amely közel kétezer ötszáz éven át követhető a pusztai népek művészetében, azt jelenti, hogy a hit, amely a művészeti alkotások mögött rejlik, igen mélyen gyökerezett a népben és a társadalom szerves része volt.

2. A fejedelmi nemzethős ábrázolása és szerepköre, ami azt jelenti, hogy mivel a mesebeli griff éppúgy előfordul Attila hunjainál, mint a griffes-indás avaroknál, a török népeknél és az ujjur kánoknál, ezért e népekkel való kapcsolat erős köteléke a fejedelmeknek.

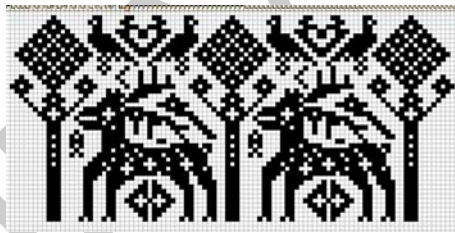
3. Szakrális fejedelem ábrázolása és szerepköre. Ha a fejedelem fő szerepét a sztyepi művész ábrázolni akarta, a négylábú griff, – az égi madár és a földi hatalom oroszlánformájának összeforrása – képét alkalmazta.

4. A táltos ábrázolása s szerepköre, ugyanis a táltos szelleme őseink mitológiája szerint állatalakot is tudott öltetni, de csak annak az állatnak az alakját, amelyik a táltos nemzetségének az állatőse volt. A négylábú griff, amelyik lóra vagy egy másik griffre támad nem akármelyik, hanem a fejedelmi nemzetségből származó táltos állat alakú szellemét ábrázolja.

5. A szakrális fejedelem mint táltos ábrázolása és szerepköre. A magyar Árpád-házi pénzeken található emberfejű griffek párhuzamait a keleti puszták népeinek hagyatékaiban is megtaláljuk. A szakrális fejedelem ugyanis nemcsak arra volt hivatott, hogy népe oltalmazója legyen, hanem, mint az ősei és az Isten földi alakja, az ég és a föld közötti közvetítő is volt. Ez annyit jelent, hogy valamilyen formában táltos szerepe is volt és ezt a griff alakjával fejezték ki.

A szarvas ábrázolás

Az ázsiai nagyállattartó népeknél a szarvas, a hitéletüket, mítoszvilágukat mélyen áthatotta. E népeket a "csodaszarvas" csalogatta szebb tájak és jobb legelők felé. Még a túlvilágra is nem egsyszer szarvas vitte őket.

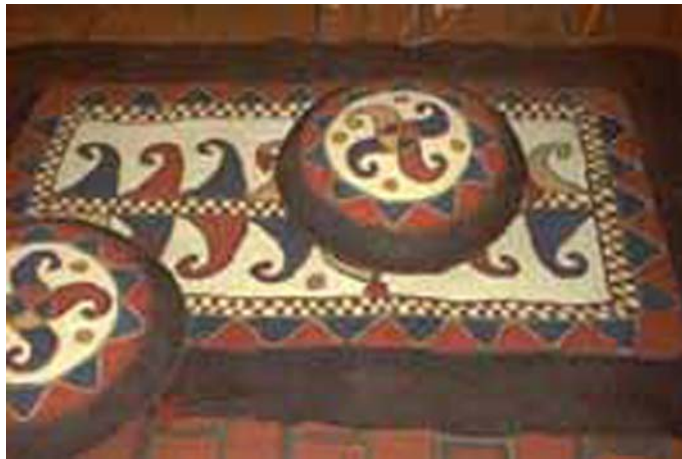
51. ábra Szarvas ábrázolás takács mintán

Őseink levédiai csodaszarvas-mítoszával szinte teljesen azonos szarvasűzés-jelenet látható a dunhunagi 249-es számú Kr.u. III-IV. századból származó barlangtemplomban. Ősi mítoszvilágunkban egy-egy villanásra feltűnő lényében népünk jólétét, az évente levetett agancsa miatt újjászületését vélte felfedezni. A szarvak az erőt, a becsületet, a termékenységet, a szarvasok pedig a hosszú életet és az újjászületést jelképezték

A Paziriki Kurgán leletanyagában és a hunok nemezein egyaránt fontos szerepe van a szarvas ábrázolásnak.

Kos

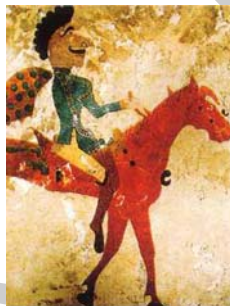
A kosszarv motívum a kilim szőnyegek és a nemezmunkák kedvelt díszítménye.

52. ábra Kosszarv mintás nemez a Nádudvari Kézműves Iskolából

A ló a textíliákon

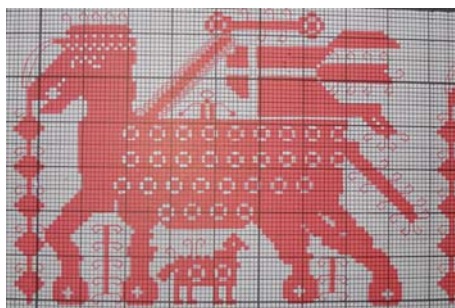
A ló, a szarvas és a turulmadár mellett szkíta őseink legfontosabb állata, jelképe. Ábrázolása mégsem olyan gyakori.

53. ábra Paziriki lovas ábrázolás

A szkíta textíliákon és a nemezeken, az ősmagyarok hitvilágában lényeges elem.

A későbbi textíliákon nagyon ritkán találkozunk ló ábrázolással.

54. ábra Ló motívum, "szálánvarrott" hímzés mintában

A bárány

A bárány, nemcsak mint jelkép, hanem mint valóságos áldozat, már a kereszténység előtt is ismert volt. A keresztszemes hímzéseken láthatunk rá szép példát.

55. ábra Bárány ábrázolás, hímzés mintán (Bukovina)

Az állatábrázolások esetében a textilművészetben, nagyfokú a szimmetriára törekvés. A szimmetriára törekvő, vízszintes és függőleges tengely mentén szerkesztett motívumok, sok esetben tükrözéssel megoldottak.

Címer ábrázolás, hazaszeretet

A hímzéseken gyakori motívum, a szóttesek között nem nagyon találunk rá példát. A nemzeti színek alkalmazásával viszont többször találkozhatunk, a hímzett és szövött népművészeti alkotásokon.

56. ábra címer szűrőn

Feliratok

A hímzések és csipkék között találkozhatunk vele. Leggyakrabban neveket és évszámokat ábrázolnak, ritkábban valamilyen hazafias vagy vallásos mondat.

4. feladat

Sorolja fel a népi díszítő művészet leggyakoribb motívumait!

Összefoglalás

Forma – funkció – anyag – technika – díszítmény, kölcsönhatásban vannak egymással.

A tárgyak funkciója meghatározza a létrehozásukkor felhasználható alapanyagok sorát. Az alapanyagok megmunkálhatósága meghatározza a technikát, és a szerszámokat, melyekkel dolgozhatunk. Az alkalmazott technika és a használt alapanyag a díszítmény jellegét, és alkalmazásának módját befolyásolja. Szoros összefüggésben vannak egymással, összhangjuk létrejötte kulcsa a szép és funkciójában is megfelelő tárgyak létrehozásának.

A tárgyak díszítésének módja, a díszítés jellege, az ábrázolt motívumok eredete, sokakat foglalkoztatott és foglalkoztat ma is. Sokféle szemlélettel lehet megfejtésükhöz közeledni.

A textíliák mintázata díszítésének helye és módja szintén a néprajzi tájegységek jellemzője, azonban mindenütt egységes, hogy a köznapi és az ünnepi textíliák, mind anyagukban, mint a díszítés mértékében, és technikájában erősen eltérnek.

Meghatározza az alapanyag és annak megmunkálhatósága a díszítés jellegét, módját, színét, és elhelyezésének lehetőségeit, de azon felül, igen nagy a szerepe az emberdíszítő kedvének, és üzenettovábbító igényének. A hagyomány őrzésének, és továbbadásának. A díszítés az önkifejezés módja, művészet.

A jelekben rögzített tudáson az egymást követő nemzedékek mindig igazítanak. A környező világ és annak részeként megélt önmaga változásainak megfelelően más és más részelem kap hangsúlyt, s alakul a megfogalmazás módja is, de az alapjelek s az összetett jelek szerkezete, – a szükséges állandó – nem, illetve alig változik.

A motívumok eredetét és jelentését illetően nagyon sokféle megfogalmazás olvasható. Érdeemes mindenkinek tájékozódni ezen a területen, s meglévő tudását fejleszteni.

Térben és időben, más-és más jelentést tulajdoníthatnak egyazon formának, s más lehet az elnevezése is.

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

1 feladat:

Néprajzi múzeumban, könyvben de akár az interneten is, figyelje meg a textíliák típusait, állapítsa meg funkciójukat, alapanyagukat, az elkészítésük technikáját. Rendszerezze.

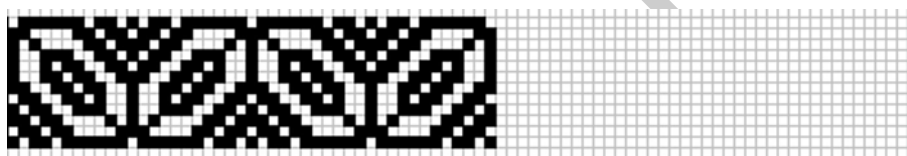
Megfigyeléseiről készítsen jegyzetet.

2. feladat:

Különböző tájegységek népviseletéről keressenek képeket, és igyekezzenek a lehető legtöbb információt leolvasni, megfejteni.

3. feladat:

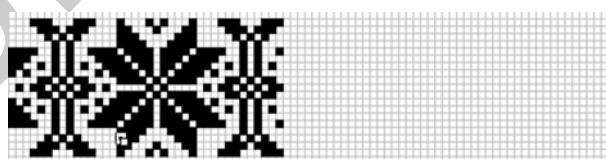
Folytassa a rajzokat!

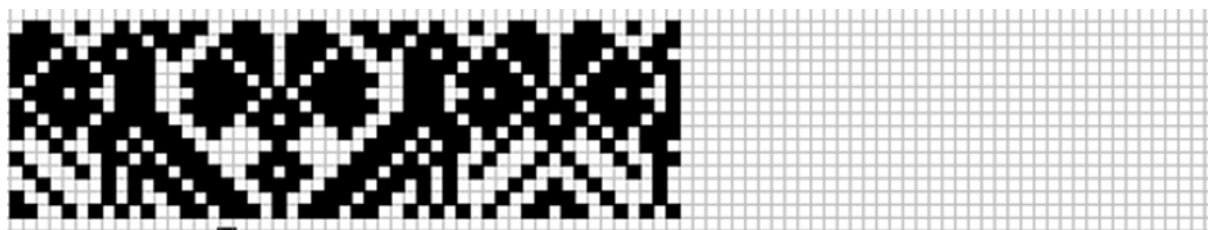
57. ábra

58. ábra

59. ábra

60. ábra

4. feladat:

Milyen azonosságokat fedez fel a képeken? Sorolja fel. Rakja időrendi sorrendbe a képeket

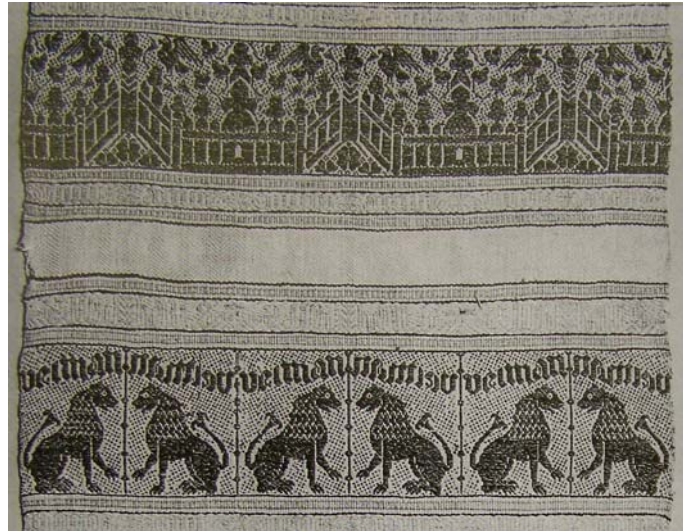
61. ábra Keresztszemes minta

62. ábra Egyiptomi textilrészlet

63. ábra Sárközi szedettes minta

64. ábra Felvidéki reneszánsz szőttes

Mindegyik textílián madár és életfa ábrázolás van. A madarak minden esetben szembe, ill. háttal fordulnak, nem "libasorban" állnak. A minták szimmetrikusak, de csak függőleges tengelyek mentén. A mintaszerkesztésben tükrözés csak egy irányban, vízszintesen történik. A reneszánsz szőttesen a madarak, mint mellékmotívumok szerepelnek, a második sormintában hasonló kompozícióban állat alakok sora látható.

Sorrend: egyiptomi textilminta, reneszánsz minta, sárközi minta, keresztzemes minta

5. feladat: Fejtse meg, a ruhadarabok díszítésének funkcióját.

65. ábra férfiak cifraszűrben

66. ábra Díszmagyar öltözet

67. ábra szűr díszítése

Mindegyik ruhadarab díszruha, férfi öltözet, illetve annak részlete. Az öltözet részleteken címer ábrázolások vannak.

A cifraszűr díszítése, posztóra, illetve vékony nemezre alapanyagra hímzéssel vagy rátétes technikával felvitt mintázat. A nemez mintákkal rokon, annak legnyugatibb variációja.

6. feladat:

Mi a két ruhadarab szerepe? Mit állapít meg a díszítés elhelyezéséről?

68. női ing

69 ábra női ing

Az ing szerepe kettős, lehet alsó és felsőruha. A 63. ábra ruhadarabja felsőruha, ezért díszítése erőteljesebb. Mivel a szoknyán kívül hordták, az eleje, az alja és a ruha ujj vége, dúsan díszített. A kívül hordás jele még a háta közepe díszítése.

A 64. ábrán szereplő ruhadarab alsóruha. A szoknyába kötötték, mellényt vettek rá. Ezért díszítése a nyak környékére, és az ujjak szélére koncentrálódik. Finom és szerény. Fehéren fehér.

7. feladat:

Fejtse meg, a minták szerkesztésének hasonlóságát, és különbözőségét!

70. ábra asztalterítő csipkebetétje

71. ábra szedetttes takács minta

Mindkét minta szerkesztése különleges. A vízfolyásos minta hullámzásának érzetét kelti, a cikk-cakk vonalak sorával, ugyanakkor a minta rács szerkezetét sejteti. A cikk-cakk vonalak között csillag motívumok vannak. A csipke egyszerű sorminta, a cikk-cakkok között a csillagok hármásával szerepelnek. A 66-os ábra mintája hímzéssel és szövással is kivitelezhető. A mintarészletből is látszik, folyamatos terülő mintát lehet szerkeszteni belőle.

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Forma – funkció – anyag – technika – díszítmény. Határozza meg mit jelentenek ezek a fogalmak!

Értékelés: maximum 4 pont

---

2. feladat

Rendszerezze a textiltárgyakat, tárgy–anyag–funkció–készítési és díszítési mód szerint!

A képeket helyezze el ebben a rendszerben.

72. ábra Matyó hímzés

73. ábra női ing részlete (Bukovina)

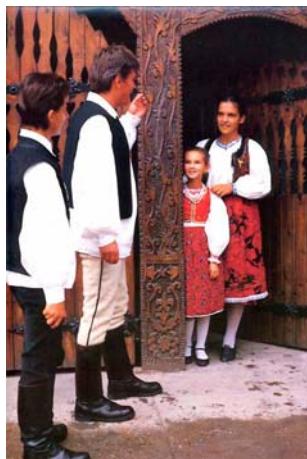
74. ábra Szedetttes minta

75. ábra Festékes

76. ábra Terítő

77. ábra Székely fiatalok

Értékelés: 6 pont, részletező beszámoló esetén maximum 20 pont

Blank writing area with horizontal lines for the answer to the first task.

3. feladat

Sorolja fel a textíliák díszítésének lehetőségeit, a textíliák típusai szerint!

Értékelés: maximum 6 pont

Blank writing area with horizontal lines for the answer to the third task.

4. feladat

Sorolja fel, mit fejezhet ki az öltözet.

Értékelés: maximum 10 pont

---

5. feladat

Soroljon fel néhány elképzelést a díszítmények eredetéről!

Értékelés: maximum 10 pont

---

6. feladat

Sorolja fel a magyar textilművészet legjellegzetesebb alap motívumait.

Értékelés: részletező beszámoló esetén maximum 20 pont

7. feladat

Sorolja fel a magyar textilművészet legjellegzetesebb növényi díszítményeit.

Értékelés: részletező beszámoló esetén maximum 20 pont

8. feladat

Sorolja fel a magyar textilművészet legjellegzetesebb, ember, és állatalakos motívumait.

Értékelés: részletező beszámoló esetén maximum 20 pont

9[LorEte17]. feladat

Mondjon példákat el a szimmetria elvének alkalmazására. Mi a szimmetria elve?

Egyénileg gyűjtött példákon nézzék meg a szerkesztési módokat. Keressék a szimmetriát, a tükrözést. Készítsenek mintagyűjteményt.

Értékelés: maximum 10 pont

78 ábra "Szálánvarrott" (keresztaszemes) hímzés

MEGOLDÁSOK

1. feladat

Forma: A Tárgyak alakja, mérete

Funkció: A tárgy használata, használatának módja és alkalmai

Anyag: Az alkotások (jelen esetben a népi díszítőművészet textilből készült tárgyai) alapanyaga

Technika: A tárgyak elkészítésének, megmunkálásának módja és munka eszközei

Díszítmény: A tárgy ékesítése, mely történhet a tárgy különleges anyagával, megmunkálásával, színeivel, és a rajta szereplő motívumokkal,

2. feladat

A textíliák csoportosítása:

- Szövés, (gyapjúból, kenderből, lenből és pamutból,)
- Csipke készítés, vert, varrott, hímzett, kötött és horgolt,
- Nemezelés
- Kötött-hurkolt kelmék
- A fenti alapanyagokból lakástextília és öltözködési textília készítése, varrása
- Hímzés
- Festéssel való díszítés (kékfestő)
-

3. feladat

- - készítés közben való mintázás,
- - készítés után való mintázás,

Készítés közben való mintázás:

- - Szövés,
- - Nemezelés,
- - Csipkekészítéssel való mintázás

Készítés után való mintázás:

- - hímzés
- - festés

A kész, szövött kelmére felvitt díszítési módok:

Hímzés

A hímzés alapanyaga:

- Gyapjúból:
  - - *szövet*
  - - *nemezlap*
  - - *posztó*
- Kendervászon
- Lenvászon
- Pamutvászon

A hímzés technikája:

- - Szálszámolásos
- - Szabadrajzú
- - Vagdalásos

A szövött kelmére felvitt díszítési módok:

Festés (a népművészetben)

A festés alapanyaga:

- Pamutvászon

A festés technikája:

- - kékfestés
-

4. feladat

Hozzáértő szemmel nagyon sok mindent megtudhatunk pusztán az öltözetek alapján. A ruhák minden darabja, alapanyagával, színével szabásformájával, jeleket adott a környezetének. Jelzés az is, hogy mikor, és mi módon viseltek, viselnek egy-egy ruhadarabot, hol van a díszítése és az milyen mértékű. Jól elkülöníthető egy-egy néprajzi tájegység, , - sok esetben egy - egy falu, - viselete a többitől.

- Az öltözetek szerepe az időjárás elleni védelem.
- A lakóhely, származás szerinti viselt formák
- A nemnek életkornak megfelelő öltözetek
- Az évszaknak megfelelő ruhák
- Az alkalomhoz illő ruhák (munka, köznap, ünnepnap, esküvő, temetés)
- Vagyon állapott, társadalomban elfoglalt helyet jelző öltözetek

5. feladat

A díszítés jellegét meghatározza az alapanyag és annak megmunkálhatósága, a megmunkálhatóság módját, a díszítés és az alapanyag színét, a díszítmény elhelyezésének lehetőségeit, de azon felül, igen nagy a szerepe az ember díszítő kedvének, és üzenet továbbító igényének. A hagyomány őrzésének, és továbbadásának. A díszítés az önkifejezés módja, művészet.

A díszítmények eredetét sokan kutatják, sokféle elképzelés lehetséges.

Vannak, akik szerint a tárgy használata és funkciója meghatározza a formát, a díszítésnek "virágzásnak" viszont, pusztán csak esztétikai szerepe van. Különösebb jelentést nem kell keresni. A tárgy készítésének a technikája határozza meg a díszítést, a motívumokat. Pl. A szövésnél a lánc és vetülékfonalak kereszteződése, minden nép szövőinek kezén azonos mintakincset hoz létre.

Más szemlélet szerint, a természeti formákat utánzó, azt leegyszerűsítő, (azaz stilizált) motívumokat alkalmaztak a népművészeti tárgyakon. A motívumok alapja, eredete, a körülöttük lévő természet, és a használati tárgyaik.

Más megközelítésben az úgynevezett "organikus szemlélet" szerint, a tárgyak díszítése cseppet sem véletlenszerű. A díszítmények eredetét alap formákra és azok összefüggéseire vezetik vissza, szerintük a díszítményeknek fontos jelentése, ismeretközvetítő szerepe van.

6. feladat

A vallásos életből, a természet leképezéséből vett motívumok, természetből vett motívumok, mitológiai lények.

Figurális ábrázolás, növényi, állati eredetű, díszítmények, hazafias díszítő elemek

Csavart vonal, spirál

A spirál a körrel, mint elemi alakzattal rokon, és lényegében bezáratlan körök sokaságából áll, amely ezáltal képessé válik a mélység és a magasság érzékletes ábrázolására. (Ellentétpárok: a jó és rossz, a fekete és fehér, éjjel és nappal, fenn és lenn.)

A napjel.

A természetben élő emberek nagy mértékben ki vannak szolgáltatva a természet erőinek. Az ember korán rájött arra, hogy élete legfontosabb tényezőit – a meleget, a világosságot – a Naptól kapja, ezért mindig tisztelettel tekintett ezen égitest felé.

A Hold.

Az éj félelmeit, borzalmait a Hold enyhítette, amely alakváltozásai, időleges eltűnése és az ezzel járó sötétség révén tiszteletreméltóvá vált. A Hold őseinknél, az örök emberi megújulást szimbolizálta; a Holdon elhelyezett életfa is ennek a jelképe.

Népművészetünkben mélyen konzerválódott a napjel szinte minden formája. A napjel ősi tartalmát ugyan a magyar nép rég elfeledte, de formáját hagyományában mélyen konzerválta. Ősi hitregénkben csodálatos szarvas jelenik meg; homlokán fénylik a felkelő Nap, szarva hegyén a Nap fénye megannyi csíkban tündöklöklik.

A nép "forgórózsának" is mondja. Ugyanezt a jelet megtaláljuk Kínában és a belső-ázsiai szőnyegeken.

Az életfa ágainak és virágainak a száma szigorúan megszabott, legelterjedtebb a hármas elosztás, de találkozunk annak többszörösével is. E fa ágai között ott van a Nap (a férfi), a Hold (a nő szimbóluma). Nemegyszer az életfa az évente kiújuló szarvasagancsból indul ki, ami a folyamatos elmúlás és megújulás egységét fejezi ki. Az égisz fa képzetét a török népek mind ismerik a következő elképzelés szerint: van a világon egy csodálatos fa, amelynek kilenc elhajló ága van. Ha az ágak elkezdnek kavarni, abból támad a szél. Olyan csodálatos fa ez, hogy nemcsak a Hold jár el az ágai között, hanem a Nap is. A csodálatos fa olyan helyen nőtt, hogy csak az ilyen tudományban jártas ember találhatja meg, a közönséges ember csak hírére hallja, de látni nem láthatja.

Csillagok

A Népművészetünk kedvelt, gyakran alkalmazott jelképe a csillag. A régi vászon szőtteken országsszerte megtalálható. A hímzett és szövött munkák egyik leggyakoribb mintaeleme.

A víz

A hullámzó növényi inda a folyóvizet is jelentheti. A szőtteken gyakori a hullámvonal, melyet "vízfolyásosnak" is neveznek.

A szalagfonat

Ősi jelkép, tulajdonképpen két kígyó összefonásából keletkezett. A szalagfonatokat mint az isteni végtelen erő megtestesítőit kell látnunk. A magyar mitológiában a kígyó jó állat, a ház lakóinak őrzője, amely üdvöt és szerencsét hoz; benne lakik az ősök szelleme, ezért megölni nem szabad. A kígyó ősi időktől fogva termékenység-szimbólum is, ezért kígyófejesek a női karkötők, de jelkép is, mert bőre változtatja színét.

A szív

A szeretet, a megértés, az odaadás jelképe a legkülönbözőbb kultúrákban. A szív a burjánzó erejéről ismert borostyán leveléből stilizálódott motívum, és így alkalmas a szexualitás és a testi szerelem kifejezésére. A tulipán és a szív jelképkapcsolat a nő-férfi szembenállás és fizikai különbségek megfogalmazása. Ezért igen gyakran egymásba rajzolják a két jelet a szerelmi ajándékokon. Ilyenkor a tulipán a nőiesség, míg a szív a férfi jelképe.

Szerelmi jelképek a magyar népművészetben.

A népművészet a szerelmi jelképekben rendkívül szókimondó, de virágnyelve rejti. Ennek oka a természethez való közelség, a "természetes képmások" kézenfekvő használata, mint amilyen a szív és a tulipán. A liliomfélék – köztük a tulipán – a tavasz hírnökei, s mint ilyenek alkalmasak voltak a nőiesség, általánosítva a szerelem jelképes jelölésére. Ezért kerülhetett rá a tulipános ládára, az eladó leányok legfontosabb vagyontárgyainak az elejére. Érdekes, hogy a motívum tulipánt elnevezése egy t-vel több, mint a virág neve, és a legtöbb esetben csak távolról hasonlít virágra, valójában két egymásnak fordított S-ből kialakított jelet ábrázol.

A nemek ábrázolását virágnyelvbe rejtették. A virág vagy virágkomponens lehet nő vagy férfi. Ilyenkor csak a bennük található szimbólumok jelzik a nemet. Gyakoribb női szimbólumok a kör alak különböző formái; szimpla, dupla, legbelül maggal, vagy hálóval kitöltött kisebb kör vagy csillag, rombuszformák, szilvamacskák stb. Férfiszimbólumok: dőlt kereszt, de előfordul álló kereszt formában is. Ha az alakokat virágokba öltöztetik, a leány lehet rózsza, búzavirág, egész növény vagy bármilyen más virág, de az égitestek analógiájára Hold, csillag is. A terhes asszonyok analógiásan megvastagodott növényi elemek, a magzatot (szív, három levél, kisméretű leveles ág, kis tulipán) mindig magukban hordják, és nemritkán társulnak a beteljesedett szerelem jelével.

7. feladat**A virágok**

A virágozó asszonyok és mesteremberek a virágmintát sohasem közvetlenül a természetből vették. A minta kézzől-kézre szállt, emlékezetből dolgoztak, vagy lenézték a régebbi darabokról.

A népművészet és a virág fogalma szinte elválaszthatatlan. "Virágozás"-nak nevezi a magyar nép a díszítést, a díszítendő tárgy virágmintával való festését, "megírását" kivarrását. Virágozó szűcsök varrták a ködmönöket, bundákat. A szűrszabók is "virágozás"-nak mondták a cifraszűrök varrását. A virág, a virágból alkotott minta a magyar díszítőművészet egyik fő motívuma. Bár a népművészet virágai végtelenül sokfélék, ezek elnevezése néhány alapotívumra egyszerűsödik le.

Az alapotívumok formailag két csoportra oszthatók:

- kerek motívum,
- kehelyszerű motívum.

A kerek, a felülnézetből ábrázolt rózsza, és kerek a gránátalma, amely metszetben mutatja a gyümölcsöt.

A kehelyszerűek a "profilból" ábrázolt virágok: A liliom, a tulipán és a szegfű.

A rozetta, rózsácska,

Gyakran fordul elő honfoglalás kori kerek ruhadíszek közepén is.

A rózsza a magyar népművészet minden ágának legkedvesebb, leggyakoribb motívuma.

A "kerek" rózsza lehet szögletes is, lásd a szőnyegek "virág", illetve "rózsza" motívumait, az erdélyi és a bukovinai festékeseken. A szedetttesek csillagszerű virágmotívumait is "rózsásnak" "félrózsásnak", csipkerózsának, kerekrózsának" hívják.

Tulipán

Török eredetű virág. Hozzánk a törökök révén, és később nyugati közvetítéssel is kerülhetett. A nőiség szimbólumának tartják, ennek jelképeként használták.

Lilium és a szegfű

A tisztaság és a szerelem jelképei. Kehely alakú, oldalmetszetben ábrázolt virágok. A szegfű főleg a szűrszabók és a hímzések kedvelt motívuma.

A rozmaring, rozmaringos ág

A rozmaringot nem a jelentéktelen halványlila virága, hanem a jó szagú hegyes, kis túlével szerű levelei miatt kedvelték. A rozmaring a népi díszítőművészet valamennyi ágának kedvelt motívuma. Az egyszerű motívum nemcsak díszítményként él. "Rozmaringosnak" nevez a nép minden "halszállás" mintát.

Van "rozmaringos" vászonszövés, kosárkötés, csuhészatyor, még a leányok haját is rozmaringosra fonják. A rozmaring motívum hiányzik a reneszánsz művészetből, a templomok festett mennyezetéről, és az úri hímzésekéből is. Az erdélyi népművészetből is hiányzik. Itt a hasonló motívumot "fenyőágasnak" hívják. A rozmaring a fiatalságot jelképezi.

A gránátalma

Igénytelen külsejű, de felvágva annál érdekesebb: apró sűrű magvak tömkelege, vérpiros gyümölcsbőrben. A népművészetben használt gránátalma motívumok, félbevágva ábrázolják, a gyümölcsöt, a rácsozás, a magvak sűrű hálózatát hivatott bemutatni. A paradicsomkertnek sok magvú almája a termékenységet szimbolizálja az ókortól kezdve. A motívum az európai iparművészetbe a keleti brokátok révén került, és a reneszánsz textíliák gyakori eleme. A nép a gyümölcsöt nem valószínű hogy ismerte, a motívum a templomi és úri textíliák révén kerülhetett a népművészetbe. Ez a termékenység-szimbólum, amely a mi Boldogasszony-kultuszunkban is megjelenik.

---

8. feladat

Állat ábrázolások

Leggyakoribb a madár ábrázolás. Legtöbbször azonban, annyira stilizált, hogy belőle konkrét madárfaj nem állapítható meg, de nem is lényeges, a madár fajtája, csak csupán a madár, mint motívum, mint jelkép. A madarak az életfa motívum két oldalán állnak. Ez az ábrázolás az arab textíliákon, a reneszánsz textíliákon, a felvidéki "képes" textileken (melyeket bakacsinnak is mondanak), valamint a takácsok által szőtt motívumok között is gyakran szerepelnek. A népi szőttesek, különösen a sárközi textíliák kedves motívuma.

A magyar népművészet díszítményvilága döntően növényi ornamensekből áll. A figurális ábrázolások, az ember- és állatalakok a virágos ornamentikához viszonyítva mennyiségében kisebbségben vannak, jelentőségük azonban mégsem elhanyagolható. (Füged Márta)

Madarak

A madár a régi világban általánosan elismert lélekszimbólum volt. A Szentlélek is galamb képében jelent meg Jézus feje felett, amikor megkeresztelkedett. Régen a halott fejfájára is madarat faragtak nálunk, mert a madár a halott elszálló lelkét ábrázolta. A székelyek ember alakú fejfáin az ember feje tetején ült a madár, az alföldi csúcsos fejű fejfákon meg a lapos homlokukra vésett szomorúfűzfán vagy virágon. A lélekmadarat megtaláljuk a finnek sírkeresztjén, és a cseremiszi temetőben is.

A páva

A magyar népművészetben is rendkívül népszerű motívum maradt, a hímzésekben találkozunk sok és változatos pávaábrázolással, de a dunántúli pásztorművészet alkotói is kedvelték.

Sas, kétfejű sas

Ősidőktől fogva számos nép a sást tartotta a "királyi" madárnak, az istenek és az ember között, közvetítő, szerencsét hozó, oltalmazó lénynek. A kétfejű madár (sas) eredeti értelmében két felé tekintő madár. Más, későbbi értelemben vélték és ábrázolták hatalmi jelképként, címermadárként. A TURUL a magyar eredetmondák mitologikus madara.

Pelikán

A pelikán kettős szimbólumként is értelmezhető. Egyrészt Krisztus jelképe, aki keresztre feszítetteti magát és vérével adja, hogy megváltsa az emberiséget, a pelikán jelenti a fiát feláldozó Atya Istent, aki halála után harmadnapra feltámasztja Jézust. Másrészt fiait önvérével etető önfeláldozó anya jelképe.

Griff

A magyar mitológia szerint, a griff egyik szent madarunk.

A griff madarat némelykor pelikánként is értelmezik. Sokféle értelmezést olvashatunk, hallhatunk róla:

A griff vagy más néven griffmadár mitológiai állat, amelyet oroslán testtel és sasszárnyakkal képzeltek el. Bár nem létező állatról van szó, ábrázolásaival a mai napig találkozhatunk.

A szarvas ábrázolás

Az ázsiai nagyállattartó népeknél a szarvas, a hitéletüket, mítoszvilágukat mélyen áthatotta. E népeket a "csodaszarvas" csalogatta szebb tájak és jobb legelők felé. Még a túlvilágra is nem egyszer szarvas vitte őket.

Kos

A kosszarv motívum a kilim szőnyegek és a nemez munkák kedvelt díszítőeleme.

A ló a textíliákon

A ló, a szarvas és a turulmadár mellett a szkíta őseink legfontosabb állata, jelképe. Ábrázolása mégsem olyan gyakori.

A szkíta textíliákon és a nemezekben, az ősmagyarok hitvilágában lényeges elem.

A későbbi textíliákon nagyon ritkán találkozunk ló ábrázolással.

A bárány

A bárány, nemcsak mint jelkép, hanem mint valóságos áldozat, már a kereszténység előtt is ismert volt. A keresztiszemes hímzésekben láthatunk rá szép példákat.

Az állatábrázolások esetében a textilművészetben, nagyfokú a szimmetriára törekvés. A szimmetriára törekvő, vízszintes és függőleges tengely mentén szerkesztett motívumok, sok esetben tükrözéssel megoldottak.

Ember ábrázolások

A népi textíliákon jelzés szerűek, erősen stilizáltak, ritkán szerepelnek.

Címer ábrázolás, hazaszeretet

A hímzésekben gyakori motívum, a szöttek között nem nagyon találunk rá példát. A nemzeti színek alkalmazásával viszont többször találkozhatunk, a hímzett és szövött népművészeti alkotásokon.

Feliratok

A hímzések és csipkék között találkozhatunk vele. Leggyakrabban neveket és évszámokat ábrázolnak, ritkábban valamilyen hazafias vagy vallásos mondat.

9[LorEte18]. feladat

A szimmetriára törekvő, vízszintes és függőleges és átlós tengely mentén szerkesztett mintázat. Ismétlődő motívumok, kazettás szerkezetbe rendezettek. A minta folyamatos, (raportálható), ismételhető. Az ismétlések mennyiségének és irányának (függőleges, vízszintes, jobb és bal oldal) a tárgy funkciója szab határt. Jelen esetben párna minta, mely szélmintát, "mesterkét" is tartalmaz. A mintaelemek önmagukban is többszörösen szimmetrikusak[SzeEva19][LorEte20].

MUNKANYAG

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

Molnár V. József: Vázlat a természetes modellezéshez (Gödöllői Művelődési Központ, módszertani füzete 1986)

Fügedi Márta: Állatábrázolások a magyar népművészetben (Miskolc, 1993)

Lükő Gábor: A magyar lélek formái (reprint kiadás, 1987) Exodua, Bp. 1942

Eperjesi Lászlóné: Idegenvezetés egy néprajzi kiállításon (kézirat, Szászhalmabatta. 2003)

Pallag Andrea: Jel és kultúra fogalmának összefüggései (Új pedagógiai Szemle 1997)

Balázs Amarilla: Szimbólumok használata a népművészetben

Lőrincz Aladárné: Tolna megyei székely szőttesek és hímzések Szekszárd

AJÁNLOTT IRODALOM

Papp Gábor: Csodakút Pontifex kiadó 1994

Molnár V. József: Vázlat a természetes modellezéshez (Gödöllői Művelődési Központ, módszertani füzete 1986)

Jankovcs Marcell: Jelkép kalendárium Csokonai kiadó 1997

Hoppál Mihály–Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: Jelképtár, Helikon kiadó 2010

Fügedi Márta: Állatábrázolások a magyar népművészetben (Miskolc, 1993)

Balassa–Ortutai: Magyar néprajz (Corvina, 1982)

Bellon Tibor – Fügedi Márta – Szilágyi Miklós: Tárgyalkotó népművészet (Planétás, 1998)

Fél Edit: Magyar népi vászonhímzések (Bp. Corvina 1976)

Kósa –Szemerkenyi: Apáról fiúra (Bp. Móra,)

Nemezművészet – tanulmánykötet, szerk.: Nagy Mari – Vidák István, Kecskemét, Duna-Tisza közti Népművészeti Egyesület Nemezművészeti Műhely, 2005, ISBN 963-218-388-6

Nagy Mari – Vidák István: Nemezkészítés Tusétiában, Kecskemét, Duna-Tisza-közi Népművészeti Egyesület, 2003, ISBN 963-430-789-2

Nagy Mari – Vidák István: Gyógyító nemez, Kecskemét, magánkiadás, 2002, ISBN 963-430-222-X

Nagy Mari – Vidák István: Nemezkészítés, Budapest, Planétás, 1997, ISBN 963-9014-08-7

Nagy Mari – Vidák István: Türkmen nemezkészítés, Kecskemét, magánkiadás, 2000, ISBN 963-640-486-0

Ökrösné Bartha Júlia: Keleti tanulmányok, Karcag, Barbaricum Könyvműhely, 1998, ISBN 963-9145-03-3

László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete, Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1988, ISBN 963-564-363-2

Benkő Mihály: Nomád világ Belső-Ázsiában – fotóalbum, Timp Kiadó, 1998, ISBN 963-03-5992-8

Bogdán István: Régi magyar mesterségek, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1973

Sz. I. Rudenko: Szibéria jégbefagyott sírhalmi. In Nemezművészet

MUNKKAMŰVÉSZET

A(z) 1004–06 modul 015–ös szakmai tankönyvi tartalomeleme felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
31 215 02 0010 31 01	Csipkekészítő
31 215 02 0010 31 02	Fajátékkészítő
31 215 02 0010 31 03	Faműves
31 215 02 0010 31 04	Fazekas
31 215 02 0010 31 05	Gyékény-, szalma- és csuhéjtárgykészítő
31 215 02 0010 31 06	Kézi és gépi hímző
31 215 02 0010 31 07	Kosárfonó és fonottbútor-készítő
31 215 02 0010 31 08	Szőnyegszövő
31 215 02 0010 31 09	Takács
31 215 02 0100 21 01	Kosárfonó

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

21 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210-1065, Fax: (1) 210-1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató